

การย้ายถิ่นของหนุ่มสาวในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาความแตกต่างทางเพศ

ปลายมาศ ชุนภักดี*

บทนำ

การย้ายถิ่นภายในของประเทศไทยมีความแตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและชาย โดยผลการสำมะโนประชากร พบว่า ผู้ชายมีการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้หญิง และผู้ย้ายถิ่นชายส่วนใหญ่อยู่ในกระแสรายระหว่างภาคและการย้ายถิ่นสู่ชนบท ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นหญิงส่วนใหญ่อยู่ในกระแสรายสู่เมืองโดยเฉพาะมุ่งสู่กรุงเทพมหานคร (Chamratrithirong & Guest, 1995; Pejaranonda, Santipaporn and Guest, 1995) นอกจากนี้การย้ายถิ่นภายในช่วง 2 ปีระหว่างปี พ.ศ.2535-2537 ยังพบว่าผู้ชายย้ายถิ่นตามฤดูกาลมากกว่าผู้หญิง แต่มีการย้ายถิ่นครั้งเดียวน้อยกว่าผู้หญิง (Chamratrithirong, et al., 1995) ทั้งนี้ผู้ย้ายถิ่นชายส่วนใหญ่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลเกี่ยวกับการทำงาน ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นหญิงส่วนใหญ่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลเกี่ยวกับครอบครัว ยกเว้นผู้ย้ายถิ่นในกระแสรายจากชนบทสู่เมือง เหตุผลทางเศรษฐกิจมีความสำคัญที่สุดทั้งผู้ย้ายถิ่นชายและหญิง โดยส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536) ด้านการตัดสินใจย้ายถิ่นนั้น ผู้ย้ายถิ่นหญิงส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากการตัดสินใจของครอบครัว มากกว่าผู้ย้ายถิ่นชาย (Chamratrithirong & Ogena, 1998) โดยที่ความผูกพันระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับครอบครัว ในลักษณะการส่งเงินและสิ่งของกลับสู่ครอบครัว ผู้ย้ายถิ่นหญิงจะส่งกลับในจำนวนที่มากกว่าและบ่อยครั้งกว่าผู้ย้ายถิ่นชาย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2531) และเป็นบุตรสาวมากกว่าบุตรชายที่ส่งเงินกลับ (Richter, et al., 1997) จากความแตกต่างระหว่างหญิงและชายในการย้ายถิ่นเหล่านี้ น่าที่จะเกี่ยวข้องกับการมีบทบาทในครัวเรือนที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย ซึ่งการศึกษาถึงสาเหตุของการย้ายถิ่นในเชิงเปรียบเทียบระหว่างชายและหญิงนั้น ยังไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจนมาก่อน รวมถึงการศึกษาเฉพาะกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวัยหนุ่มสาว

* โรงพยาบาลดำเนินสะดวก (ห้องผ่าตัด) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี 70130.

E-mail: plymas@access.inet.co.th

15-29 ปี ที่มีการย้ายถิ่นสูงกว่ากลุ่มวัยอื่น ๆ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536) การศึกษาถึงรูปแบบการย้ายถิ่นและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหญิงและชายวัยหนุ่มสาว จึงน่าที่จะเป็นประโยชน์ในการเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุการย้ายถิ่นและการเลือกสรรเพศผู้ย้ายถิ่นในกลุ่มบุคคลที่มีโอกาสย้ายถิ่นสูงกว่าวัยอื่น และเพื่อเป็นพื้นฐานในการขยายการศึกษาประเด็นนี้ต่อไป

การศึกษาปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นนั้น ปัจจัยกำหนดระดับบุคคลและระดับครัวเรือน นับเป็นปัจจัยที่น่าสนใจต่อการนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน เนื่องจากการตัดสินใจเกี่ยวกับใครจะเป็นคนย้าย ย้ายเมื่อใด และย้ายไปที่ใด อาจเป็นกลยุทธ์ของครัวเรือนเพื่อให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (Weeks, 1996) โดยเป็นการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน (Harbison, 1981; Hugo, 1994; Massey, 1990) การศึกษาค้นคว้านี้จะทำการศึกษปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นทั้ง 2 ระดับ โดยในระดับบุคคลได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีกระบวนการเลือกสรรการย้ายถิ่นและทฤษฎีทุนมนุษย์ สำหรับปัจจัยกำหนดระดับครัวเรือนได้อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทระหว่างชายหญิงในสังคม และทฤษฎีกระจายความเสี่ยงของครัวเรือน โดยคาดว่า การย้ายถิ่นของบุคคลวัยหนุ่มสาว น่าที่จะได้รับอิทธิพลจากกระบวนการเลือกสรรบุคคลเหมือนกันทั้งหญิงและชาย ได้แก่ คุณลักษณะด้านอายุ การศึกษา สถานภาพสมรส และสถานภาพในครัวเรือน โดยที่คุณลักษณะด้านอายุและการศึกษานั้นยังมีความสัมพันธ์กับผลตอบแทนของการย้ายถิ่นในลักษณะการมีทุนมนุษย์เพิ่มขึ้น ส่วนปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นระดับครัวเรือนนั้นมีแนวคิดว่าการแบ่งงานผลิตเชิงเศรษฐกิจและงานสืบพันธุ์ (productive and reproductive) ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชายนั้น งานสืบพันธุ์ในสังคมส่วนใหญ่เป็นภาระหน้าที่ของผู้หญิง จึงน่าจะเป็นข้อจำกัดในการย้ายถิ่นของผู้หญิง ส่วนผู้ชายเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ด้านการผลิตเชิงเศรษฐกิจเป็นสำคัญ อาจเป็นปัจจัยสนับสนุนการย้ายถิ่นของผู้ชาย ด้วยเหตุนี้ความเป็นหญิงเป็นชาย (gender) น่าที่จะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นที่แตกต่างกัน

ทั้งนี้แนวคิดเกี่ยวกับการกระจายความเสี่ยง คาดว่าเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่น่าจะอธิบายถึงสาเหตุการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชายได้ ตามแนวคิดนี้การย้ายถิ่นจะเป็นกลยุทธ์ครัวเรือนเพื่อบรรเทาภัยจากการมีความเสี่ยงต่ำสุด ผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่นจะเป็นแหล่งประกันความเสี่ยงระหว่างกันในลักษณะของเงินสงกลับ โดยมีข้อสมมุติว่าสมาชิกครัวเรือน

จะมีความเห็นพ้องกันในเป้าหมายการประกันเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือน (Stark, 1991) และการย้ายถิ่นของผู้หญิงอาจเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์ครัวเรือน โดยเป็นแหล่งประกันที่น่าเชื่อถือมากกว่าผู้ชาย เพราะมีหน้าที่ความรับผิดชอบและความผูกพันกับครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย (Trager, 1984) ปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นอื่น ๆ ได้แก่ การมีเครือข่ายสังคมเพื่อช่วยลดความเสี่ยงจากการย้ายถิ่นก็มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับการย้ายถิ่นของผู้หญิง (United Nations, 1993) รวมถึงโครงสร้างและขนาดครัวเรือนก็เป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจย้ายถิ่นของครัวเรือนด้วยเช่นกัน เพราะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรและการจัดแบ่งแรงงานในครัวเรือน (Harbison, 1981; Guest, 1989) สำหรับกรณีการย้ายถิ่นภายในของประเทศไทย ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มาจากครัวเรือนชนบทที่ประกอบอาชีพเกษตร ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าจึงให้ความสนใจถึงสาเหตุการย้ายถิ่นของหญิงชายวัยหนุ่มสาวในครัวเรือนเกษตร โดยศึกษาในพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งนอกจากครัวเรือนชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรแล้ว (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2535) ยังเป็นภาคที่มีการย้ายถิ่นทั้งระยะสั้นและระยะยาวในอัตราที่สูง (Chamrathirong, et al., 1995) ทั้งนี้เพื่อศึกษาว่าครัวเรือนเกษตรมีลักษณะใดที่มีความเสี่ยงจนเป็นปัจจัยผลักดันให้หนุ่มสาวในครัวเรือนชนบทต้องย้ายถิ่น

วัตถุประสงค์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการย้ายถิ่น คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหญิงและชายวัยหนุ่มสาว โดยศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างเพศชายและเพศหญิง

วิธีการในการศึกษาและแหล่งที่มาของข้อมูล

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและเสริมด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบหลายระดับ โดยเป็นการศึกษาปัจจัยกำหนดทั้งในระดับบุคคลและระดับครัวเรือน และเป็นการศึกษาแบบต่อเนื่องกับหญิงและชายวัย 15-29 ปี ในครัวเรือนตัวอย่างที่ถูกสำรวจโดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ในโครงการวิจัย “การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย” ปี พ.ศ.2535 และเป็นครัวเรือนที่ถูกติดตามในโครงการ

วิจัย “การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ปี พ.ศ.2537 โดยมีหญิงชายที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้จำนวน 727 คน เป็นหญิง 372 คน ชาย 355 คน อาศัยในครัวเรือนตัวอย่าง 375 ครัวเรือน หน่วยวิเคราะห์ในการศึกษา คือ บุคคลวัยหนุ่มสาว โดยตัวแปรอิสระจะเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครัวเรือนใน ปี พ.ศ.2535 เพื่อศึกษาปัจจัยกำหนดพฤติกรรมการย้ายถิ่นช่วงปี พ.ศ.2535-2537 ของชายและหญิง ส่วนตัวแปรตามเป็นข้อมูลการสำรวจในปี พ.ศ.2537 โดยความหมายการย้ายถิ่นในการศึกษานี้ หมายถึง การย้ายถิ่นข้ามเขตตำบล ในระยะเวลาอย่างน้อย 1 เดือน ระหว่าง 2 ปีการสำรวจ คือ พ.ศ.2535-2537

ในส่วนของคุณภาพเชิงคุณภาพที่นำมาใช้ประกอบการอภิปรายผล เป็นข้อมูลทิวทัศน์ที่ได้จากโครงการวิจัย “การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย” ปี พ.ศ.2537 ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึกในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากครัวเรือนที่ถูกติดตามในการสำรวจครั้งที่สอง ทั้งผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนช่วงปี พ.ศ.2535-2537 และระหว่างการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับจะอยู่ในครัวเรือนต้นทาง ส่วนผู้ย้ายถิ่นออกจะอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ถูกสัมภาษณ์ระดับลึก 34 คน เป็นผู้ย้ายถิ่นชาย 16 คน และหญิง 18 คน แต่การศึกษาครั้งนี้เจาะจงกลุ่มตัวอย่างวัย 15-29 ปี ที่เป็นผู้ย้ายถิ่นจากครัวเรือนในเขตชนบท ข้อมูลที่ใช้จึงมีเพียง 12 คน เป็นชาย 6 คนและหญิง 6 คน

สำหรับการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหนุ่มสาวครั้งนี้ ได้ใช้รูปแบบวิเคราะห์หลายระดับ (multi-level analysis) และใช้สถิติวิเคราะห์ คือ สถิติเชิงพรรณนาได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ในการพรรณนาคุณลักษณะของข้อมูล การวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบ 2 ทาง (bivariate analysis) โดยใช้สถิติไค-สแควร์ (chi-square) และการวิเคราะห์หลายตัวแปร (multivariate analysis) โดยใช้สถิติวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก (logistic regression analysis) ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ผลการศึกษา

1. รูปแบบการย้ายถิ่นของหญิงและชายวัยหนุ่มสาว

ในการศึกษานี้เพื่อให้ภาพชัดเจนถึงการย้ายถิ่นของหนุ่มสาวในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้วิเคราะห์เชิงพรรณนาการย้ายถิ่นของหนุ่มสาวปี พ.ศ.2537 เกี่ยวกับคุณลักษณะทั่วไปของการย้ายถิ่น ประเภทของการย้ายถิ่น ช่วงเวลาของการย้ายถิ่น ทิศทางการย้ายถิ่น และเหตุผลของการย้ายถิ่น

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ชายมีการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้หญิง โดยหญิงและชายมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นลดลงเมื่ออายุเพิ่มขึ้น ซึ่งรูปแบบการย้ายถิ่นของหญิงและชายจะเหมือนกันคือ มีการย้ายครั้งเดียวในสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ การย้ายตามฤดูกาล ส่วนการย้ายหลายครั้งมีสัดส่วนต่ำสุด โดยผู้หญิงมีสัดส่วนของการเป็นผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียวมากกว่าผู้ชาย ขณะที่ผู้ชายมีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงกว่าผู้หญิง และผู้ย้ายถิ่นหญิงและชายมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นหลายครั้งพอ ๆ กัน เมื่อพิจารณาการกระจายตัวเชิงอายุในแต่ละรูปแบบการย้ายถิ่นในเพศชายพบว่า แบบแผนอายุของผู้ย้ายถิ่นชายในแต่ละประเภทของการย้ายถิ่นจะแตกต่างกัน โดยการย้ายถิ่นครั้งเดียวของผู้ชายจะมีสัดส่วนสูงสุดในกลุ่มอายุ 22-26 ปี และต่ำสุดในกลุ่มอายุ 17-21 ปี ขณะที่การย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงสุดในกลุ่มอายุ 27-31 ปี และต่ำสุดในกลุ่มอายุ 22-26 ปี ส่วนการย้ายถิ่นหลายครั้งพบว่ามีแนวโน้มลดลงเมื่ออายุเพิ่มขึ้น สำหรับเพศหญิงพบว่า การย้ายถิ่นครั้งเดียวและการย้ายถิ่นหลายครั้ง มีแบบแผนอายุของผู้ย้ายถิ่นแบบเดียวกัน โดยมีแนวโน้มลดลงเมื่ออายุเพิ่มขึ้น ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีแนวโน้มสูงขึ้นตามอายุ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นในปี พ.ศ.2537 จำแนกตามประเภทการย้ายถิ่น เพศ และ อายุ

เพศ / อายุ (ปี)	ประเภทการย้ายถิ่น				
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง	รวม	(N)
ชาย^{ns}					
17 - 21	36.6	35.4	28.0	100	(82)
22 - 26	44.6	29.2	26.2	100	(65)
27 - 31	39.5	43.8	16.7	100	(48)
รวม	40.0	35.4	24.6	100	(195)
หญิง^{ns}					
17 - 21	50.8	21.5	27.7	100	(65)
22 - 26	47.6	28.6	23.8	100	(42)
27 - 31	29.2	54.2	16.6	100	(24)
รวม	45.8	29.8	24.4	100	(131)

ns = no significance ไม่มีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

สำหรับช่วงเวลาของการย้ายถิ่นของหนุ่มสาว พบว่า ช่วงเวลาของการย้ายถิ่นชายและหญิงในแต่ละประเภทของการย้ายถิ่นจะมีช่วงเวลาที่คล้ายคลึงกัน การย้ายถิ่นครั้งเดียวและการย้ายถิ่นหลายครั้งมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน โดยพบสูงสุดในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ส่วนการย้ายถิ่นตามฤดูกาลพบสูงสุดช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม ทั้งนี้ช่วงเวลาการย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีความสัมพันธ์ชัดเจนกับฤดูกาลเกษตร แต่การย้ายถิ่นครั้งเดียวและการย้ายถิ่นหลายครั้งนั้นไม่เกี่ยวข้องกับฤดูกาล โดยมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ได้แก่ การสิ้นสุดปีการศึกษา ทำให้มีการย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ และเป็นช่วงเวลาของผู้ชายที่เข้ารับการเกณฑ์ทหาร ซึ่งเมื่อพิจารณาตามกลุ่มอายุแล้วพบว่า ช่วงต้นวัยหนุ่มสาวผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะย้ายในเดือนพฤษภาคม แต่ช่วงปลายวัยหนุ่มสาวผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นในเดือนมกราคม อันเป็นช่วงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว โดยมีรูปแบบเดียวกันทั้งหญิงและชาย (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2: ร้อยละของเดือนที่มีการย้ายถิ่นในปี พ.ศ.2537 จำแนกตามประเภทการย้ายถิ่น
และเพศ

เพศ / เดือน	ประเภทการย้ายถิ่น		
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง
ชาย			
มกราคม	9.0	27.5	6.4
กุมภาพันธ์	1.3	11.6	8.5
มีนาคม	7.7	2.9	6.4
เมษายน	6.4	11.6	14.9
พฤษภาคม	19.2	7.3	17.0
มิถุนายน	7.7	4.4	8.5
กรกฎาคม	6.4	0	8.5
สิงหาคม	7.7	8.7	10.6
กันยายน	16.7	15.9	6.4
ตุลาคม	7.7	2.9	2.1
พฤศจิกายน	6.4	1.4	6.4
ธันวาคม	3.8	5.8	4.3
รวม	100	100	100
(N)	(78)	(69)	(47)
หญิง			
มกราคม	8.3	30.8	0
กุมภาพันธ์	6.7	7.7	0
มีนาคม	8.3	2.6	9.4
เมษายน	15.0	0	9.4
พฤษภาคม	11.7	12.8	28.1
มิถุนายน	5.0	5.1	6.3
กรกฎาคม	10.0	5.1	15.6
สิงหาคม	16.7	7.7	6.3
กันยายน	8.3	7.7	15.6
ตุลาคม	5.0	0	3.0
พฤศจิกายน	0	5.1	0
ธันวาคม	5.0	15.4	6.3
รวม	100	100	100
(N)	(60)	(39)	(32)

ในการเลือกถิ่นปลายทางของชายและหญิงพบว่า ชายและหญิงส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมือง โดยเฉพาะผู้ชายในทุกประเภทการย้ายถิ่น ส่วนผู้หญิงที่ย้ายเข้าสู่เขตเมืองมีเพียงผู้ย้ายถิ่นประเภทการย้ายครั้งเดียวและการย้ายหลายครั้งโดยมีสัดส่วนที่สูงกว่าเพศชาย ขณะที่การย้ายตามฤดูกาลของผู้หญิงจะเป็นการย้ายเข้าสู่ชนบทมากกว่า (ตารางที่ 3) ทั้งนี้ กรุงเทพมหานครเป็นถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นหญิงและชายในทุกกลุ่มอายุ และในทุกประเภทการย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการย้ายครั้งเดียว การย้ายตามฤดูกาล และการย้ายหลายครั้ง (ตารางที่ 4) โดยผู้ย้ายถิ่นจะเลือกกรุงเทพมหานครเป็นถิ่นปลายทางสูงสุดและสูงกว่าถิ่นปลายทางอื่น ๆ ชัดเจน สะท้อนถึงแรงดึงดูดของกรุงเทพมหานครต่อผู้ย้ายถิ่นวัยหนุ่มสาวนี้ ทั้งนี้ผู้ย้ายถิ่นทั้งหญิงและชายส่วนใหญ่ให้เหตุผลในการย้ายเพื่อหางานทำมากกว่าเหตุผลอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลทั้งหญิงและชาย มากกว่าร้อยละ 90 ที่ให้เหตุผลเกี่ยวกับการทำงาน (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 3: ร้อยละของสภาพความเป็นเมือง/ชนบทของถิ่นปลายทาง ในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้าย จากถิ่นต้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ.2537 จำแนกตามประเภทการย้ายถิ่น และเพศ

เพศ / ถิ่นปลายทาง	ประเภทการย้ายถิ่น		
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง
ชาย^{ns}			
เขตเมือง	70.7	60.9	70.2
เขตชนบท	29.3	39.1	29.8
รวม	100	100	100
(N)	(75)	(69)	(47)
หญิง^{**}			
เขตเมือง	79.7	41.0	78.1
เขตชนบท	20.3	59.0	21.9
รวม	100	100	100
(N)	(59)	(39)	(32)

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ns = no significance ไม่มีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 4: ร้อยละของถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้าย จากถิ่นต้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ.2537 จำแนกตามประเภทการย้ายถิ่น และเพศ

เพศ / ถิ่นปลายทาง	ประเภทการย้ายถิ่น		
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง
ชาย			
กรุงเทพมหานคร	34.6	37.7	31.3
เขตปริมณฑล	9.0	15.9	16.6
จังหวัดอื่นในภาคกลางไม่รวมปริมณฑล	12.8	10.2	8.3
ย้ายภายในจังหวัด	21.8	14.5	22.9
ย้ายในภาคอีสาน	11.5	15.9	12.5
ย้ายไปภาคเหนือ	0	2.9	0
ย้ายไปภาคใต้	6.4	2.9	6.3
ย้ายไปต่างประเทศ	3.9	0	2.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(N)	(78)	(69)	(48)
หญิง			
กรุงเทพมหานคร	33.3	35.9	37.5
เขตปริมณฑล	11.7	7.6	18.7
จังหวัดอื่นในภาคกลางไม่รวมปริมณฑล	10.0	15.4	6.3
ย้ายภายในจังหวัด	28.3	15.4	15.6
ย้ายในภาคอีสาน	10.0	12.8	21.9
ย้ายไปภาคเหนือ	1.7	10.3	0
ย้ายไปภาคใต้	5.0	2.6	0
ย้ายไปต่างประเทศ	0	0	0
รวม	100.0	100.0	100.0
(N)	(60)	(39)	(32)

ตารางที่ 5: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นในปี พ.ศ.2537 จำแนกตามเหตุผลในการย้ายถิ่น ประเภทการย้ายถิ่น และเพศ

เพศ / เหตุผลการย้าย	ประเภทการย้ายถิ่น		
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง
ชาย*			
เหตุผลการทำงาน	79.2	94.2	85.4
เหตุผลอื่นๆ	20.8	5.8	14.6
รวม	100	100	100
(N)	(77)	(69)	(48)
หญิง**			
เหตุผลการทำงาน	66.1	92.3	58.1
เหตุผลอื่นๆ	33.9	7.7	41.9
รวม	100	100	100
(N)	(59)	(39)	(31)

* และ ** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ

2. คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยระดับบุคคลและปัจจัยระดับครัวเรือนกับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ชายส่วนใหญ่ย้ายถิ่นในช่วงอายุ 15-24 ปี ขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ย้ายถิ่นในช่วงอายุ 15-19 ปี โดยหญิงและชายมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นลดลงเมื่อมีอายุสูงขึ้น และอายุมีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของหญิงและชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในด้านการศึกษา และสถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของหญิงและชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยหญิงและชายมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นตามระดับการศึกษา และหญิงและชายที่ยังโสดมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นสูงกว่าหญิงและชายที่สมรสแล้ว นอกจากนี้ยังพบว่าสถานภาพในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของหญิงและชายอย่างมีนัย

สำคัญทางสถิติ โดยผู้เป็นบุตรชายของหัวหน้าครัวเรือนมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นสูงกว่าผู้ชายที่มีสถานภาพอื่น ๆ ในครัวเรือน ส่วนผู้หญิงพบว่าผู้เป็นบุตรสาวของหัวหน้าครัวเรือน และบุคคลอื่น ๆ ในครัวเรือนมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นเหมือนกัน โดยหญิงและชายที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน/คู่สมรสส่วนใหญ่ไม่ย้ายถิ่น ในส่วนของอาชีพของหญิงและชายพบว่า มีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของผู้ชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยผู้ชายอาชีพเกษตรมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นสูงกว่าผู้ชายที่มีอาชีพนอกภาคเกษตรและอาชีพอื่น ๆ ขณะที่ผู้หญิงในแต่ละกลุ่มอาชีพมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นไม่แตกต่างกัน (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ และปัจจัยระดับบุคคล

ปัจจัยระดับบุคคล	ชาย			หญิง		
	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม
อายุ (ปี) ^{**/**}						
15 - 19	63.1	36.9	100 (130)	45.8	54.2	100 (142)
20 - 24	63.1	36.9	100 (103)	35.1	64.9	100 (131)
25 - 29	42.6	57.4	100 (122)	25.3	74.7	100 (99)
ระดับการศึกษา ^{*/ *}						
ประถม 4 และต่ำกว่า	42.9	57.1	100 (84)	25.0	75.0	100 (92)
ประถม 5 - 6	62.0	38.0	100 (187)	40.3	59.7	100 (216)
สูงกว่าประถม 6	56.0	44.0	100 (84)	40.6	59.4	100 (64)
สถานภาพสมรส ^{**/**}						
โสด	63.0	37.0	100 (200)	49.3	50.7	100 (136)
เคยสมรส	46.4	53.6	100 (153)	29.2	70.8	100 (236)
อาชีพ ^{*/ ns}						
นอกภาคเกษตร	43.0	57.0	100 (79)	33.8	66.2	100 (71)
ในภาคเกษตร	61.8	38.2	100 (204)	38.1	61.9	100 (160)
อื่นๆ	52.9	47.1	100 (70)	36.2	63.8	100 (141)
สถานภาพในครัวเรือน ^{**/**}						
หัวหน้า / คู่สมรส	40.8	59.2	100 (49)	23.4	76.6	100 (77)
บุตร	63.0	37.0	100 (208)	39.4	60.6	100 (236)
บุคคลอื่นๆ	49.0	51.0	100 (98)	42.4	57.6	100 (59)

* และ ** แสดงระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ

ns = no significance ไม่มีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

ส่วนผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยระดับครัวเรือนกับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย (ตารางที่ 7) พบว่า ปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน มีเพียงขนาดครัวเรือน ที่มีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของผู้ชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยผู้ชายมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นเมื่ออยู่ในครัวเรือนขนาดใหญ่ และมีเพียงการมีเด็กวัยก่อนเรียนในครัวเรือน ที่มีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของผู้หญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยผู้หญิงในครัวเรือนที่มีเด็กวัยก่อนเรียนจะมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นมากกว่าผู้หญิงในครัวเรือนที่ไม่มีเด็กวัยก่อนเรียน อาจเพราะผู้ย้ายถิ่นหญิงส่วนใหญ่ยังโสด และมาจากครัวเรือนที่มีแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย การย้ายถิ่นของผู้หญิงจึงไม่ถูกจำกัดด้วยภาระพึ่งพิงนี้ แต่อาจเป็นแรงผลักดันเชิงเศรษฐกิจของครัวเรือนทำให้ผู้หญิงต้องย้ายถิ่น สำหรับอัตราส่วนเพศวัยแรงงาน การมีผู้สูงอายุในครัวเรือน การมีเพศตรงข้ามวัยเดียวกัน และรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย

ในด้านประสบการณ์การย้ายถิ่นของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนแรงงานชายเคยย้ายถิ่น จำนวนแรงงานหญิงที่เคยย้ายถิ่น และประสบการณ์การมีผู้ย้ายถิ่นและได้รับเงิน/สิ่งของส่งกลับ พบว่า ไม่มีตัวแปรใดมีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย แต่พบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านความเสี่ยงกับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย โดยผู้ชายมีแนวโน้มจะย้ายถิ่นเมื่อครัวเรือนมีแรงงานเกษตรในสัดส่วนสูงมากกว่าร้อยละ 50 ส่วนผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นเมื่อครัวเรือนมีขนาดที่ดินทำกินต่อแรงงานไม่เกิน 5 ไร่ต่อคน สำหรับแหล่งรายได้ของครัวเรือนไม่พบความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย

ตารางที่ 7: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ และปัจจัยระดับครัวเรือน

ปัจจัยระดับครัวเรือน	ชาย			หญิง		
	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม
1) ด้านประชากร						
เศรษฐกิจ และสังคม						
ขนาดครัวเรือน ^{* / ns}						
1-5 คน	50.3	49.7	100 (173)	36.3	63.7	100 (190)
มากกว่า 5 คนขึ้นไป	61.5	38.5	100 (182)	36.8	63.2	100 (182)
อัตราส่วนเพศ ^{ns / ns}						
ต่ำกว่า 100	56.9	43.1	100 (51)	42.6	57.4	100 (155)
เท่ากับ 100	52.3	47.4	100 (130)	30.7	69.3	100 (150)
มากกว่า 100	57.3	42.7	100 (164)	30.0	70.0	100 (50)
เพศตรงข้ามวัยเดียวกัน ^{ns / ns}						
ไม่มี	55.3	44.7	100 (94)	44.7	55.3	100 (123)
มี 1 คน	56.9	43.1	100 (197)	33.9	66.1	100 (168)
มี > 1 คน	54.7	45.3	100 (64)	29.6	70.4	100 (81)
ผู้สูงอายุในครัวเรือน ^{ns / ns}						
มี	57.4	42.6	100 (256)	39.1	60.9	100 (276)
ไม่มี	52.5	47.5	100 (99)	29.2	70.8	100 (96)
เด็กวัยก่อนเรียน ^{ns / **}						
มี	57.7	42.3	100 (149)	45.4	54.6	100 (141)
ไม่มี	54.9	45.1	100 (206)	31.2	68.8	100 (231)
รายได้เฉลี่ย/คน/เดือน ^{ns / ns}						
ไม่เกิน 600 บาท	55.9	44.1	100 (256)	36.5	63.5	100 (263)
600 บาทขึ้นไป	56.6	43.9	100 (99)	36.7	63.3	100 (109)

ตารางที่ 7: (ต่อ)

ปัจจัยระดับครัวเรือน	ชาย			หญิง		
	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม
2) ด้านประสบการณ์การย้ายถิ่น ของครัวเรือน						
แรงงานชายย้ายถิ่น ^{ns / ns}						
มี	54.6	45.4	100 (207)	37.5	62.5	100 (208)
ไม่มี	58.1	41.9	100 (148)	35.4	64.6	100 (164)
แรงงานหญิงย้ายถิ่น ^{ns / ns}						
มี	53.1	46.9	100 (243)	35.5	64.5	100 (265)
ไม่มี	62.5	37.5	100 (112)	39.3	60.7	100 (107)
การมีผู้ย้ายถิ่น & การส่งกลับ (เงิน/สิ่งของ) ^{ns / ns}						
ไม่มีผู้ย้ายถิ่น & ไม่มีการส่งกลับ	52.3	47.7	100 (132)	36.9	63.1	100 (149)
มีผู้ย้ายถิ่นแต่ไม่มีการส่งกลับ	58.5	41.5	100 (135)	34.2	65.8	100 (146)
มีผู้ย้ายถิ่นและมีการส่งกลับ	58.0	42.0	100 (88)	40.3	59.7	100 (77)

ตารางที่ 7: (ต่อ)

ปัจจัยระดับครัวเรือน	ชาย			หญิง		
	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม	ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	รวม
3) ด้านความเสี่ยงในการประกอบอาชีพด้านเกษตรของครัวเรือน						
แหล่งรายได้ ^{ns / ns}						
นาข้าว	61.4	38.6	100 (70)	33.3	66.7	100 (66)
นาข้าว & แหล่งอื่น	55.6	44.4	100 (169)	34.1	65.9	100 (179)
เกษตรอื่น &/ แหล่งอื่น	60.0	40.0	100 (55)	49.0	51.0	100 (49)
นอกเกษตร & แหล่งอื่น	47.5	52.5	100 (61)	37.2	62.8	100 (78)
สัดส่วนแรงงานเกษตร (ร้อยละ) ^{** / ns}						
ไม่มีแรงงานเกษตร	44.7	55.3	100 (76)	30.6	69.4	100 (98)
ไม่เกินร้อยละ 50	34.0	66.0	100 (50)	47.2	52.8	100 (53)
มากกว่าร้อยละ 50	64.6	35.4	100 (229)	36.7	63.3	100 (221)
ที่ดินทำกินต่อแรงงาน ^{ns / **}						
ไม่เกิน 5 ไร่ต่อคน	58.39	41.1	100 (209)	42.3	57.7	100 (208)
มากกว่า 5 ไร่ต่อคน	53.7	46.3	100 (121)	26.2	73.8	100 (126)

* และ ** แสดงระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ

ns = no significance ไม่มีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

จากผลการศึกษาดังกล่าวจะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยระดับบุคคลกับการย้ายถิ่นของหญิงและชายส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน ขณะที่มีความแตกต่างค่อนข้างชัดเจนในความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยระดับครัวเรือนกับการย้ายถิ่นของหญิงและชาย บ่งชี้ถึงความแตกต่างในการย้ายถิ่นหรือไม่ย้ายถิ่นของหญิงและชายนั้น น่าที่จะมาจากปัจจัยในระดับครัวเรือนมากกว่า

3. ปัจจัยระดับบุคคลและระดับครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหญิงและชาย

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหลายตัว (multivariate analysis) ที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหญิงและชาย โดยใช้สถิติวิเคราะห์ถดถอยแบบโลจิสติก ซึ่งมีรูปแบบวิเคราะห์ 4 รูปแบบด้วยกัน โดยจะนำปัจจัยเข้าสู่รูปแบบวิเคราะห์ทีละปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยระดับบุคคล และปัจจัยระดับครัวเรือนซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ปัจจัยด้านประสบการณ์การย้ายถิ่น และปัจจัยด้านความเสี่ยงของครัวเรือน ตามลำดับ โดยรูปแบบวิเคราะห์ที่ 4 จะประกอบด้วยปัจจัยในทุกด้านและมีตัวแปรควบคุมกรอบแนวคิดในการศึกษา ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ (ตารางที่ 8 และ 9)

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยระดับบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของชายและหญิงพบว่าหญิงและชายได้รับอิทธิพลจากการเลือกสรรคุณลักษณะบุคคลแตกต่างกัน โดยผู้ชายถูกเลือกสรรด้านอายุ อาชีพ และการศึกษา สำหรับผู้หญิงถูกเลือกสรรด้านสถานภาพสมรส และสถานภาพในครัวเรือน ทั้งนี้ผู้ชายวัย 20-24 ปี มีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้ชายวัย 25-29 ปี และผู้ชายที่มีอาชีพในภาคเกษตร มีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้ชายที่มีอาชีพนอกภาคเกษตร แต่เมื่อควบคุมอิทธิพลของปัจจัยด้านความเสี่ยงของครัวเรือนพบว่าอาชีพที่มีอิทธิพลลดลงจนไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่ากระบวนการเลือกสรรอาชีพนั้น ไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการย้ายถิ่นของผู้ชาย แต่น่าจะได้รับอิทธิพลจากความเสี่ยงในอาชีพของกลุ่มสมาชิกในครัวเรือน จากการมีแรงงานเกษตรในสัดส่วนที่สูงของครัวเรือน และภายหลังควบคุมปัจจัยด้านความเสี่ยงของครัวเรือน ระดับการศึกษามีอิทธิพลเชิงบวกต่อความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นของผู้ชาย ส่วนสถานภาพสมรส และสถานภาพในครัวเรือนไม่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้ชาย แต่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิง โดยผู้หญิงโสดมีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้หญิงสมรส แต่เมื่อควบคุมอิทธิพลของปัจจัยในระดับครัวเรือนพบว่า ผู้หญิงที่มีสถานภาพเป็นบุตรสาวและผู้หญิงคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่หัวหน้าครัวเรือน/คู่สมรส มีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้น ขณะที่อิทธิพลของตัวแปรสถานภาพสมรสลดลงจนไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่าเมื่อพิจารณาการย้ายถิ่นของผู้หญิงในระดับครัวเรือน สถานภาพในครัวเรือนน่าจะสำคัญกว่าสถานภาพโสดหรือสมรสของผู้หญิง ผลของกระบวนการเลือกสรรผู้ย้ายถิ่นหญิงและชายที่แตกต่างกันนี้ น่าจะสืบเนื่องจากการมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันของหญิงและชายในสังคม

สำหรับปัจจัยระดับครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหญิงและชาย พบว่า ปัจจัยด้านความเสี่ยงของครัวเรือนได้แก่ แหล่งรายได้ สัดส่วนแรงงานเกษตร และขนาดที่ดิน ทำกินต่อแรงงานของครัวเรือน มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขณะที่ไม่มีเพียงสัดส่วนแรงงานเกษตรในครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้ชาย โดยผู้หญิงในครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้จากการทำนาข้าวทั้งที่มีหรือไม่มีแหล่งรายได้อื่นเสริม มีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นต่ำกว่าผู้หญิงในครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้จากเกษตรอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเกี่ยวข้องกับรูปแบบการผลิตที่มีความเสี่ยงต่างกัน โดยการย้ายถิ่นของผู้หญิงในครัวเรือนเกษตรอื่น ๆ น่าจะกระทำเพื่อเป็นแหล่งทุนหรือแหล่งประกันความเสี่ยง เพราะส่วนใหญ่มักเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นการผลิตเพื่อการค้า และต้องลงทุนในเทคโนโลยีเกษตรสูง ราคาผลผลิตก็ขึ้นอยู่กับกลไกของตลาด (ณรงค์ หุตานวัตร, 2528; สมศรี กิจชนะพานิชย์ และคนอื่น ๆ, 2540) ย่อมมีความเสี่ยงต่อการขาดทุน รวมทั้งรูปแบบการเพาะปลูกอาจเอื้อต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิง ด้วยมีระยะเพาะปลูกสั้นและไม่ต้องใช้แรงงานมาก ขณะที่ครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้จากนาข้าวส่วนใหญ่ผลิตเพื่อบริโภค ใช้วิธีผลิตแบบดั้งเดิม และมีความเสี่ยงในผลผลิตเพราะขึ้นอยู่กับฤดูกาล (รชนีกร เศรษฐไกร, 2532; สมภพ มานะรังสรรค์, 2539) รวมทั้งรูปแบบการเพาะปลูกอาจเป็นอุปสรรคต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิง เพราะมีระยะเพาะปลูกนาน และต้องใช้แรงงานมาก นอกจากนี้ข้อมูลเชิงคุณภาพยังแสดงถึงการขาดโอกาสจ้างงานในชนบทที่จะเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือนก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้ย้ายถิ่น

“อยู่บ้านคิดว่าไม่มีงานทำ อยากจะหาเงิน เลยไปหางานทำ”

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง)

“ถ้ามีงานอะไรทำ ทุกคนก็ไม่เดือดร้อน อยู่ที่บ้านไม่มีงานมันคงก็จะย้ายกันบ่อย

ย้ายมากรุงเทพฯบ่อย กว่าจะกลับบางคนก็เป็นปีหรือ 2 ปี”

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศชาย)

ความเสี่ยงด้านสัดส่วนแรงงานเกษตรในครัวเรือนพบว่า มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย โดยครัวเรือนที่มีสัดส่วนแรงงานเกษตรน้อยกว่าร้อยละ 50 ผลักดันให้ผู้หญิงย้ายถิ่น มากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเกษตร หรือมีแรงงานเกษตรมากกว่าร้อยละ 50 ขณะที่สัดส่วนแรงงานเกษตรของครัวเรือนมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้ชายในทิศทางตรงกันข้ามกับของผู้หญิง โดยครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเกษตร หรือครัวเรือนที่มีแรงงานเกษตร

มากกว่าร้อยละ 50 จะผลักดันให้ผู้ขายย้ายถิ่น มากกว่าครัวเรือนที่มีสัดส่วนแรงงานเกษตรน้อยกว่าร้อยละ 50 แสดงถึงครัวเรือนที่มีสัดส่วนแรงงานเกษตรน้อยกว่าร้อยละ 50 มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นสมาชิก โดยอนุญาตผู้หญิงย้ายถิ่นแต่ยับยั้งการย้ายถิ่นของผู้ชาย น่าจะด้วยเหตุผลแรงงานชายมีความสำคัญต่อการผลิตของครัวเรือน โดยครัวเรือนอาจมีการลงทุนในการผลิตสูงและใช้แรงงานเกษตรต่ำ ผู้หญิงจึงไม่ใช่แรงงานเกษตรที่จำเป็นของครัวเรือน แต่ต้องย้ายถิ่นเพื่อเป็นแหล่งทุนหรือแหล่งประกันให้แก่ครัวเรือน นอกจากนี้อาจเกี่ยวข้องกับการจัดแบ่งแรงงานของครัวเรือน โดยข้อมูลเชิงคุณภาพได้อธิบายถึงการแบ่งงานผลิตระหว่างหญิงและชายที่ทำให้ผู้หญิงย้ายถิ่นว่า เนื่องจากงานที่บ้านเป็นงานที่ใช้แรงงาน ดังนั้นผู้ชายต้องอยู่ทำนาส่วนผู้หญิงไปหารายได้เสริม ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงจึงมีบทบาทการผลิตเพิ่มขึ้น ด้วยการย้ายถิ่นเพื่อเสริมรายได้แก่ครัวเรือน

“งานอยู่บ้านเป็นงานต้องใช้แรงงาน ผู้ชายต้องอยู่ทำนา
ผู้หญิงไปหารายได้เสริม”

(ผู้ย้ายถิ่นกลับมาเยี่ยมบ้าน เพศหญิง)

สำหรับความเสี่ยงด้านขนาดที่ดินทำกินต่อแรงงานของครัวเรือน มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิง แต่ไม่พบในผู้ชาย โดยผู้หญิงในครัวเรือนที่มีขนาดที่ดินทำกินต่อแรงงานต่ำมีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้หญิงในครัวเรือนที่มีขนาดที่ดินทำกินต่อแรงงานสูง อาจเป็นด้วยเหตุผลทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยการมีอัตราส่วนที่ต่ำแสดงถึงการมีที่ดินขนาดเล็กหรือมีแรงงานส่วนเกินในครัวเรือน ดังนั้นผลผลิตที่ได้ย่อมไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ การย้ายถิ่นจึงเป็นกลยุทธ์เพื่อเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือน และลดแรงงานส่วนเกินของครัวเรือน นอกจากนี้ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า สิทธิในมรดกที่ดินของผู้หญิงเป็นแรงจูงใจให้ผู้หญิงย้ายถิ่นกลับ โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีระดับการศึกษาต่ำ อาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการที่ครัวเรือนให้ผู้หญิงย้ายถิ่น เพราะมั่นใจว่าผู้หญิงจะย้ายถิ่นกลับ และน่าจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ผู้หญิงเต็มใจส่งเงินกลับมากกว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตามที่ดินมรดกขนาดเล็กอาจผลักดันให้ผู้หญิงย้ายถิ่นออกเพราะได้รับประโยชน์จากที่ดินน้อย และมีแรงจูงใจจากโอกาสจ้างงานนอกภาคเกษตรในถิ่นปลายทาง ที่จะให้รายได้เป็นของตนเอง

“ตอนนี้ลูกเขายังไม่แต่งงานก็คนหนึ่ง ก็คิดว่าถ้าสมมติเขาแต่งงานกันไป
ข้าเกิดเขาไม่ได้อยู่กับพ่อแม่อย่างนี้ ก็คิดว่าอยากกลับไปอยู่บ้าน”

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง จบ ป.6)

“แม่เขาแบ่งนาให้ ถ้าไม่ได้ทำงานที่นี้ เราก็กลับไปทำนา ปลุกข้าวปลูกอ้อย”

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง จบ ป.6)

นอกจากนี้ผลการศึกษาพบว่า การมีแรงงานหญิงเคยย้ายถิ่นมีอิทธิพลเชิงบวกต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิงแต่ไม่พบในผู้ชาย น่าจะเป็นเพราะความสัมพันธ์กับเครือข่ายสังคมมีความแตกต่างระหว่างเพศ โดยผู้หญิงมีบทบาทช่วยงานบ้านในครัวเรือน จึงมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายญาติในครัวเรือนสูง ขณะที่บทบาทของผู้ชายไทยส่วนใหญ่อยู่ภายนอกครัวเรือน จึงได้รับการส่งเสริมให้มีเครือข่ายสังคมภายนอกครัวเรือน (กาญจนา แก้วเทพ, 2537; Curran, 1994) เครือข่ายสังคมในครัวเรือนจึงปรากฏอิทธิพลเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น ดังข้อมูลเชิงคุณภาพที่แสดงถึงการย้ายถิ่นของผู้ชายมีการพึ่งพิงเครือข่ายสังคมภายนอกครัวเรือนต่อไป

“ไปหาคนที่อยู่บ้านเดียวกัน ไปสมัครงาน เพราะไม่มีงานทำ

พอดีมีตำแหน่งว่าง เลยเข้าไปทำงานกับเขา”

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย)

“ตัดสินใจออกไปหางานเอาข้างหน้าเลย ก็มีคนในหมู่บ้านไปอยู่ก่อนแล้ว

ก็ไปถามเขาว่ามีงานว่างไหม เขาก็ให้ไปทำร้านอาหาร”

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย)

นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อควบคุมปัจจัยด้านความเสี่ยงของครัวเรือนแล้ว การมีผู้สูงอายุในครัวเรือนมีอิทธิพลเชิงลบต่อการย้ายถิ่นของผู้ชาย แต่ไม่พบอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิง โดยผู้ชายในครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมีความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นต่ำกว่าผู้ชายในครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุในครัวเรือน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแรงงานชายมีความสำคัญต่องานผลิตของครัวเรือนในช่วงที่มีภาวะเสี่ยงจากการประกอบอาชีพเกษตร และงานเกษตรของครัวเรือนและการดูแลผู้สูงอายุ อาจมีความสอดคล้องในงานที่สามารถกระทำด้วยกันได้เพราะมีพื้นที่ใกล้เคียงกัน ขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมที่เปิดโอกาสจ้างงานแก่ผู้หญิงปรากฏในเขตเมือง บทบาทการผลิตของผู้หญิงจึงเพิ่มความสำคัญมากขึ้น แต่ก็มีข้อขัดแย้งในบทบาทการดูแลผู้สูงอายุกับการทำงานในเขตเมืองของผู้หญิง ดังนั้นการย้ายถิ่นของผู้หญิงจึงไม่อาจถูกยับยั้งด้วยการมีผู้สูงอายุเหมือนผู้ชายในช่วงภาวะเสี่ยงของครัวเรือน อย่างไรก็ตามข้อมูลเชิงคุณภาพได้แสดงให้เห็น

เห็นว่า แม้ครัวเรือนจะมีผู้หญิงย้ายถิ่น แต่ก็ยังมีผู้หญิงคนอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่แทน และผู้ย้ายถิ่นหญิงยังคงไว้ซึ่งการดูแลในรูปแบบการส่งเงินกลับสู่ครอบครัว

ถาม : มาอยู่ที่นี้ ตั้งแม่ไว้ที่บ้าน เป็นห่วงไหม

ตอบ : เป็นห่วงมากค่ะ

ถาม : ถ้าเกิดไม่สบายมีคนดูแลไหม

ตอบ : มีพี่สาว

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง)

“มากรุงเทพฯ ก็คิดว่าพอมีเงินก็คิดจะเรียนเย็บผ้าต่อ

แม่เขาเขียนจดหมายมาให้ส่งเงินไปบ้านสัก 3 หมื่น

แต่หนูก็เก็บเงินไว้ให้ได้ ก็คงได้เงินส่วนนี้ไปให้แม่สร้างบ้านก่อน”

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง)

ตารางที่ 8: ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยโลจิท (β) และค่า odds ratio ของปัจจัยระดับบุคคลและระดับครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่น : เพศชาย

	รูปแบบ 1		รูปแบบ 2		รูปแบบ 3		รูปแบบ 4	
	β	odds ratio	β	odds ratio	β	odds ratio	β	odds ratio
อายุ (25 - 29 ปี)								
15 - 19 ปี	0.5101	1.6655	0.5055	1.6579	0.4690	1.5985	0.3501	1.4192
20 - 24 ปี	0.6960*	2.0057	0.7203*	2.0550	0.7133*	2.0406	0.7326*	2.0805
การศึกษา (< ประถม 5)								
ประถม 5 - 6	0.6044	1.8302	0.6273	1.8725	0.6405	1.8974	0.7572*	2.1324
สูงกว่าประถม 6	0.6334	1.8841	0.6413	1.8989	0.6262	1.8705	0.5885	1.8013
สถานภาพสมรส (สมรส)								
โสด	0.2020	1.2239	0.3891	1.4756	0.4283	1.5346	0.4158	1.5155
อาชีพ (นอกภาคเกษตร)								
ภาคเกษตร	0.7146*	2.0433	0.7410*	2.0981	0.7065*	2.0269	0.2416	1.2733
อื่นๆ	0.0276	1.0280	0.0757	1.0786	0.0641	1.0662	0.0715	1.0741
สถานภาพในครัวเรือน (หัวหน้า/คู่สมรส)								
บุตร	0.1034	1.1090	0.5072	1.6606	0.4570	1.5794	0.5038	1.6550
บุคคลอื่นๆ	-0.2696	0.7637	0.1206	1.1281	0.1034	1.1089	0.0914	1.0957
ขนาดครัวเรือน			-0.1052	0.9002	-0.1117	0.8944	-0.1034	0.9018
อัตราส่วนเพศ			-0.0004	0.9996	-0.0004	0.9996	-0.0004	0.9996
ผู้สูงอายุ (ไม่มี)			-0.4375	0.6456	-0.6244	0.5356	-0.8151*	0.4426

ตารางที่ 8: (ต่อ)

	รูปแบบ 1		รูปแบบ 2		รูปแบบ 3		รูปแบบ 4	
	β	odds ratio	β	odds ratio	β	odds ratio	β	odds ratio
เด็กวัยก่อนเรียน (ไม่มี)			0.5086	1.6630	0.5225	1.6862	0.5461	1.7264
เพศตรงข้าม (ไม่มี)								
มี 1 คน			0.4354	1.5456	0.3935	1.4822	0.5550	1.7419
มีมากกว่า 1 คน			0.4418	1.5555	0.3715	1.4498	0.5517	1.7362
รายได้เฉลี่ย [ค่า LN]			-0.0593	0.9424	-0.0888	0.9151	-0.1319	0.8764
แรงงานขายเค้าย้ายถิ่น					-0.1826	0.8331	-0.1408	0.8686
แรงงานหญิงเค้าย้ายถิ่น					0.3362	1.3996	0.3399	1.4047
ผู้ย้ายถิ่น & เงินส่งกลับ								
(ไม่มีผู้ย้าย&เงินส่งกลับ)								
มีผู้ย้ายแต่ไม่มีส่งกลับ					0.2627	1.3005	0.0470	1.0481
มีผู้ย้ายและมีส่งกลับ					0.0593	1.0611	-0.0308	0.9697
แหล่งรายได้								
(เกษตรอื่น/+แหล่งอื่น)								
นาข้าว							0.0710	1.0736
นาข้าว+แหล่งอื่น							-0.2235	0.7998
นอกเกษตร+แหล่งอื่น							0.1779	1.1947
สัดส่วนแรงงาน								
เกษตรของครัวเรือน								
(ไม่เกินร้อยละ 50)								
ไม่มีแรงงานเกษตร							1.0110*	2.7484
มีมากกว่าร้อยละ 50							1.4894**	4.4346
ขนาดที่ดินทำกินต่อ								
แรงงานครัวเรือน								
(ไม่เกิน 5 ไร่)								
มากกว่า 5 ไร่							-0.1696	0.8440
Log likelihood (X^2)	403.873		396.169		391.919		376.007	
Improvement X^2	28.157		7.703		4.250		15.912	
Significance	0.0009		0.3959		0.3733		0.0142	
additive degree of freedom	9		7		4		6	

* และ ** คือ มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ

ในวงเล็บ หมายถึง กลุ่มอ้างอิง เช่น กลุ่มอายุ 25-29 ปี เป็นกลุ่มอ้างอิง

ตารางที่ 9: ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยโลจิส (β) และค่า Odds Ratioของปัจจัยระดับบุคคลและระดับครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของบุคคลวัยหนุ่มสาว : เพศหญิง

[illegible]

ตารางที่ 9: (ต่อ)

	รูปแบบ 1	รูปแบบ 2	รูปแบบ 3	รูปแบบ 4
	β odds ratio	β odds ratio	β odds ratio	β odds ratio
สัดส่วนแรงงาน เกษตรของครัวเรือน (ไม่เกินร้อยละ 50) ไม่มีแรงงานเกษตร มีมากกว่าร้อยละ 50				-1.2827* 0.2773 -0.3377 0.7134
ขนาดที่ดินทำกินต่อ แรงงานครัวเรือน (ต่ำกว่า 5 ไร่) มากกว่า 5 ไร่				-1.0149** 0.3624
Log likelihood (X^2)	396.490	389.971	377.524	353.913
Improvement X^2	22.052	6.518	12.448	23.611
Significance	0.0087	0.4807	0.0143	0.0006
additive degree of freedom	9	7	4	6

* และ ** คือ มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ

ในวงเล็บ หมายถึง กลุ่มอ้างอิง เช่น กลุ่มอายุ 25-29 ปี เป็นกลุ่มอ้างอิง

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้แนะว่าปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นสามารถศึกษาได้ทั้งในระดับบุคคล และระดับครัวเรือนพร้อมกัน และสามารถอธิบายการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย ได้ชัดเจนขึ้น โดยปัจจัยระดับบุคคลที่เป็นปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นของผู้หญิง ได้แก่ สถานภาพ สมรสและสถานภาพในครัวเรือน กล่าวคือ ผู้หญิงย้ายถิ่นเมื่อยังโสด และมีสถานภาพเป็น บุตรสาวของครัวเรือน แสดงถึงการย้ายถิ่นของผู้หญิงนอกจากเป็นไปตามขั้นตอนของวงจรชีวิต ปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นของผู้หญิงยังเป็นการอธิบายถึงบทบาทที่สัมพันธ์กับครัวเรือนด้วย สำหรับปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นของผู้ชาย ได้แก่ อายุ และการศึกษา มีลักษณะที่สอดคล้องกับ แนวทฤษฎีทุนมนุษย์ โดยการเลือกสรรคุณลักษณะผู้ย้ายถิ่นหญิงและชายที่ต่างกันนี้ ฮูโก (Hugo, 1993) กล่าวว่า น่าจะเนื่องมาจากการมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย ในสังคม

สำหรับปัจจัยในระดับครัวเรือนพบว่า เมื่อนำปัจจัยเสี่ยงมาวิเคราะห์ด้วย ได้ปรากฏอิทธิพลของผู้สูงอายุที่ยับยั้งการย้ายถิ่นในผู้ชาย แต่กลับไม่พบอิทธิพลต่อผู้หญิงที่เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงมากกว่า อย่างไรก็ตามยังพบความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าเมื่อมีความเสี่ยงมาเกี่ยวข้อง การจัดแบ่งแรงงานให้ย้ายถิ่นอาจมีผลทำให้มีการปรับบทบาทของสมาชิกในครัวเรือน อันเนื่องจากมีบทบาทที่ขัดแย้งกันระหว่างงานในครัวเรือน กับงานที่ทำนอกครัวเรือนของผู้หญิงและชาย โดยผู้หญิงอาจต้องย้ายถิ่นเพื่อทำงานที่มีระยะทางไกลกว่าผู้ชาย เพราะโอกาสจ้างงานส่วนใหญ่อยู่ในเมือง จึงน่าจะมีความขัดแย้งในบทบาทหน้าที่มากกว่าผู้ชายที่ทำงานในพื้นที่ที่อยู่ใกล้มากกว่า

นอกจากนี้เมื่อครัวเรือนมีความเสี่ยงในการเกษตร ได้มีผลกระทบทำให้ผู้หญิงต้องย้ายถิ่นมากกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะปัจจัยเสี่ยงในด้านสัดส่วนแรงงานเกษตรของครัวเรือน มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิงและชายในทิศทางตรงกันข้าม โดยผู้หญิงที่ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มาจากครัวเรือนที่มีสัดส่วนแรงงานเกษตรไม่เกินร้อยละ 50 ซึ่งน่าจะเป็นครัวเรือนที่ผลิตพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก เพราะไม่จำเป็นต้องอาศัยแรงงานมากแต่ต้องใช้ต้นทุนการผลิตมาก การย้ายถิ่นของผู้หญิงจึงน่าจะกระทำเพื่อเป็นแหล่งทุนหรือแหล่งประกันของครัวเรือน ขณะที่ผู้ชายในครัวเรือนที่มีสัดส่วนแรงงานเกษตรไม่เกินร้อยละ 50 ส่วนใหญ่ไม่ย้ายถิ่น ซึ่งน่าจะเป็นการอยู่เพื่อเป็นแรงงานผลิตแก่ครัวเรือน ผลนี้สะท้อนถึงการแบกรับภาระของครัวเรือนที่แตกต่างระหว่างชายและหญิง ในลักษณะที่ผู้หญิงต้องแบกรับภาระเสี่ยงของครัวเรือนมากกว่าผู้ชายโดยมีผลทำให้ผู้หญิงต้องย้ายถิ่น และทำให้ผลผลิตของครัวเรือนตกอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง สอดคล้องกับข้อเสนอที่ว่าในชนบทของไทย ผู้ชายจะทำการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่วนผู้หญิงจะถูกทอดทิ้งให้ทำการเกษตรแบบยังชีพ (Skrobanek, 1985 cited by Gordon & Sirisambhan, 1987) โดยผลการศึกษาพบในทำนองเดียวกันว่า ผู้หญิงที่ไม่ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนเกษตรแบบยังชีพหรือครัวเรือนชาวนา ขณะที่ผู้หญิงที่ถูกผลักดันให้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้จากเกษตรอื่น ๆ ซึ่งมักจะเป็นพืชเศรษฐกิจ นอกจากนี้เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงของครัวเรือนให้น้อยที่สุด เครือข่ายของครัวเรือนจึงมีบทบาทสำคัญช่วยลดความเสี่ยงในการย้ายถิ่นของผู้หญิง โดยพบว่าการมีแรงงานหญิงในครัวเรือนเคยย้ายถิ่นเป็นปัจจัยสนับสนุนการย้ายถิ่นของผู้หญิง ในขณะที่ประสบการณ์การย้ายถิ่นของสมาชิกครัวเรือนไม่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้ชาย

สรุปได้ว่า ความเสี่ยงในการประกอบอาชีพเกษตรของครัวเรือน มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของหญิงและชาย โดยผู้หญิงได้รับอิทธิพลมากกว่าผู้ชาย ซึ่งแสดงถึงการใช้กลยุทธ์กระจายเสี่ยงของครอบครัว ได้มีผลให้ครอบครัวสนับสนุนการย้ายถิ่นของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงนอกจากมีบทบาทการสืบพันธุ์แล้ว ยามที่ครัวเรือนอยู่ในภาวะเสี่ยง ผู้หญิงยังต้องมียุทธศาสตร์การผลิตเพิ่มขึ้น โดยแบกรับภาระด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนมากกว่าผู้ชายด้วยการย้ายถิ่น ขณะที่พบว่าผู้หญิงจะย้ายถิ่นน้อยลงเมื่อครัวเรือนไม่อยู่ในภาวะเสี่ยง ผลการศึกษานี้ชี้แนะว่าหญิงและชายวัยหนุ่มสาวนั้น ผู้หญิงมีความเป็นอิสระในการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ชาย เพราะต้องขึ้นกับเงื่อนไขและผลประโยชน์ของครัวเรือนมากกว่าของตน สะท้อนถึงบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชายในสังคมไทย โดยผู้หญิงมีความผูกพันและมีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย ดังนั้นการย้ายถิ่นของผู้หญิงส่วนใหญ่จึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของครัวเรือน ขณะที่การย้ายถิ่นของผู้ชายเกี่ยวข้องกับปัจจัยในครัวเรือนน้อยมาก ซึ่งอันที่จริงแล้วในสถานการณ์เสี่ยงนั้น หญิงและชายควรมีบทบาทร่วมกันเพื่อลดความเสี่ยงของครัวเรือน เพราะโดยทั่วไปผู้ชายมีศักยภาพการผลิตและมีทุนมนุษย์ซึ่งลงทุนโดยครอบครัวสูงกว่าผู้หญิง ดังนั้นผู้ชายย่อมน่าจะก่อประโยชน์แก่ครัวเรือนในช่วงภาวะเสี่ยงได้มากกว่าผู้หญิงด้วย

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ สามารถนำไปสู่ข้อเสนอแนะด้านวิชาการ และด้านนโยบาย ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะด้านวิชาการ

1.1 การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบหลายระดับ (multi-level analysis) และเป็นการศึกษาระยะยาว โดยใช้ปัจจัยในระดับบุคคลและระดับครัวเรือนในปี พ.ศ.2535 ทำนายการย้ายถิ่นของหญิงและชายในระหว่างปี พ.ศ.2535-2537 ผลที่ได้ปรากฏชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นระหว่างเพศชายและหญิงวัยหนุ่มสาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านความเสี่ยงในการประกอบอาชีพเกษตรของครัวเรือน พบมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ขณะที่ปัจจัยระดับบุคคลที่เป็นคุณลักษณะของการตอบสนองต่อโอกาสในการมีรายได้สูงขึ้น มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้ชายแต่กลับไม่ปรากฏในผู้หญิง ดังนั้นการที่จะศึกษา

ปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นของหญิงและชายต่อไป ควรตระหนักถึงบทบาทความเป็นหญิงเป็นชายในสังคม เพื่อป้องกันการเลือกสรรเพศในการย้ายถิ่นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งการใช้รูปแบบการศึกษาปัจจัยหลายระดับและการศึกษาระยะยาว จะช่วยให้มีความครอบคลุมและความถูกต้องถึงปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นดียิ่งขึ้น

1.2 ด้วยข้อมูลที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมแล้ว ตัวแปรที่ใช้วัดความเสี่ยงของครัวเรือน ได้แก่ ประเภทการผลิต และปัจจัยการผลิตคือ แรงงานและที่ดินเป็นตัวสะท้อนภาวะเสี่ยงของครัวเรือน อันเป็นการวัดความเสี่ยงโดยทางอ้อม แต่แนวคิดเกี่ยวกับการกระจายความเสี่ยงนั้นมีเป้าหมายเพื่อการมีรายได้ที่มั่นคงสม่ำเสมอของครัวเรือน ซึ่งผลการศึกษพบว่ารายได้ของครัวเรือนไม่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่น ดังนั้นตัววัดความเสี่ยงของครัวเรือนที่ชัดเจน น่าที่จะเป็นความไม่มั่นคงในรายได้มากกว่าจะเป็นรายได้ที่แท้จริงของครัวเรือน ที่ทำให้สมาชิกครัวเรือนต้องย้ายถิ่น นอกจากนี้รูปแบบการผลิตและชนิดผลผลิตการเกษตรที่แตกต่างกัน น่าจะมีระดับและรูปแบบของความเสี่ยงที่แตกต่างกัน ตลอดจนมีการตอบสนองต่อความเสี่ยงที่แตกต่างกันด้วย เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ควรให้ความสำคัญในการศึกษารั้งต่อไป เพราะประเด็นเหล่านี้ น่าจะมีผลให้ครัวเรือนมีการจัดแบ่งแรงงานที่แตกต่างกัน

1.3 ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทในครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรับผิดชอบของผู้หญิงที่มีต่อครัวเรือน ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทระหว่างชายหญิงจึงมีความจำเป็นต่อการศึกษปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่น ตัวอย่างเช่น ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะงานของหญิงและชายที่ปฏิบัติในครัวเรือน เพื่อแสดงถึงงานผลิตและการสืบพันธุ์ขึ้น เพราะครัวเรือนอาจมีการจัดแบ่งแรงงานตามความจำเป็นของครัวเรือนเพื่อผลประโยชน์สูงสุด โดยให้ผู้หญิงมีบทบาทการผลิตเพิ่มขึ้นเมื่อครัวเรือนอยู่ในภาวะเสี่ยงทางเศรษฐกิจ และบทบาทการผลิตอาจรวมถึงการย้ายถิ่นเพื่อเสริมรายได้ ขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีภาวะเสี่ยง ผู้หญิงอาจมีบทบาทเพียงการสืบพันธุ์ในครัวเรือนอย่างเดียว หากบทบาทในครัวเรือนระหว่างหญิงและชายสามารถวัดได้ชัดเจนขึ้น สาเหตุของการย้ายถิ่นที่แตกต่างระหว่างหญิงและชายย่อมน่าที่จะชัดเจนขึ้นเช่นกัน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 เนื่องจากความเสี่ยงในการประกอบอาชีพเกษตรของครัวเรือนมีผลทำให้สมาชิกต้องย้ายถิ่น ดังนั้นการประกันความเสี่ยงโดยการประกันราคาผลผลิตทางการเกษตรให้

คงที่ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงจากการมีรายได้ไม่แน่นอนของครัวเรือน รวมทั้งการให้เครดิตทางการเกษตรแก่ครัวเรือนเพื่อลงทุนในผลผลิต มาตรการทั้งสองประการนี้น่าจะช่วยลดความจำเป็นในการจัดแบ่งสมาชิกครัวเรือนให้ย้ายถิ่นเพื่อใช้เป็นแหล่งประกันหรือแหล่งทุนให้แก่ครัวเรือน อันจะส่งผลให้การย้ายถิ่นหรือไม่ย้ายถิ่นของสมาชิกสามารถกระทำโดยอิสระ โดยผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่นต่างก็มีโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

2.2 ผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนที่มีความเสี่ยง มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของบุคคลหนุ่มสาวที่เป็นหญิงมากกว่าชาย แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงต้องแบกรับภาระเสี่ยงของครัวเรือนสูงกว่าผู้ชาย และไม่สามารถย้ายถิ่นได้อิสระเท่าผู้ชายเพราะต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของครัวเรือนสะท้อนถึงการมีสถานภาพในครัวเรือนของหญิงไทยที่ยังด้อยกว่าชาย ดังนั้นควรมีนโยบายแทรกแซงเพื่อส่งเสริมสถานภาพของผู้หญิงให้สูงขึ้น ด้วยการเพิ่มระดับการศึกษาของผู้หญิง และส่งเสริมการจ้างงานที่สร้างรายได้ให้กับผู้หญิงในชนบท เพื่อช่วยให้ผู้หญิงมีสถานภาพและมีบทบาทการตัดสินใจภายในครัวเรือนมากขึ้น รวมทั้งให้บริการข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น เพื่อให้ผู้หญิงสามารถตัดสินใจย้ายถิ่นหรือไม่ย้ายถิ่นได้ด้วยตนเองมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้ เขียนโดยใช้ข้อมูลสถิติที่ผู้เขียนได้รับความเอื้อเฟื้อจากคณาจารย์สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อให้ใช้ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก “ประชากรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต” พ.ศ.2542 ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ จรัสฤทธิ์วงศ์ รองศาสตราจารย์พิเศษ Dr.Philip Guest ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรีย์พร พันพึ้ง และศาสตราจารย์ ดร.สันทัต เสริมศรี ที่ได้กรุณาให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำอันทรงคุณค่าแก่ผู้เขียน หากมีข้อบกพร่องประการใดในรายงานฉบับนี้ ผู้เขียนยินดีรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. 2537. ผู้หญิง (ใน) สาธารณะ กับภารกิจของสื่อมวลชน. *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, 17(1), 41-50.
- รชนีกร เศรษฐ์. 2532. *โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ณรงค์ หุตานุวัตร. 2528. *การพัฒนาเกษตรอีสาน เล่มที่ 9 เรื่อง เกษตรกรรมแบบผสมผสาน*. มปท.
- สมภพ มานะรังสรรค์. 2539. ความจำเป็นและวิธีการสร้างกลไกในการกระจายความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ. ใน *ยกเครื่องเมืองไทยจินตนาการสู่ปี 2000* (หน้า 240-285). เอกสารประกอบการสัมมนา 26-28 กันยายน พ.ศ.2539 โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพมหานคร จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมศรี กิจชนะพานิชย์ ทองทิพย์ สุนทรชัย จริญญา วงษ์พรหม และธนจักร เอ็นบำรุง. 2540. รายงานการวิจัย เรื่อง บทบาทสถาบันครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก (แรกเกิด-6 ปี) : บนเส้นทางแรงงานอพยพจากอีสานสู่ กทม. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักงานนายกรัฐมนตรี. 2531. *การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรเข้าสู่กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2531*.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักงานนายกรัฐมนตรี. 2535. *รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.2535: ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักงานนายกรัฐมนตรี. 2536. *รายงานเชิงวิเคราะห์ ฉบับที่ 1 การย้ายถิ่นสู่มาโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2533*.
- Chamratrithirong, A., & Guest, P. 1994. Urbanization, migration and development areas in Thailand. In Institute of Population Studies, Chulalongkorn University (Ed.), *New directions in population policies and programmes in Thailand* (pp. 84-107). Compiled by UNFPA Office in Thailand, Bangkok.

- Chamrathirong, A., Archavanitikul, K., Richter, K., Guest, P., Thongthai, V., Boonchalaksi, W., Piriathamwong, N., & Vong-Ek, P. 1995. *National migration survey of Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University. Publication No. 188.
- Chamrathirong, A., & Ogena, N. B. 1998. *Gender differentials in migration decision making in Thailand*. Unpublished manuscript.
- Curran, S. R. 1994. *Household resources and opportunities: The distribution of education and migration in rural Thailand*. Unpublished Ph.D. Dissertation, University of North Carolina at Chapel Hill.
- Gordon, A., & Sirisambhand, N. 1987. *Thai rural women and agricultural change: Approaches and a case study*. (Publication No.2). Women's Studies Programme, Chulalongkorn University, Social Research Institute.
- Guest, P. 1989. *Labor allocation and rural development: Migration in four Javanese villages*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Harbison, S.F. 1981. Family structure and family strategy in migration decision making. In F.G. DeJong, & R.W. Gardner (Eds.), *Migration decision making : Multidisciplinary approaches to micro-level studies in developed and developing countries* (pp. 225-250). New York: Pergamon Press.
- Hugo, J. G. 1993. Migrant women in developing countries. In *Internal migration of women in developing countries* (pp. 47-73). New York: United Nations.
- Hugo, G. 1994. *Migration as a survival strategy: The family dimension of migration*. Paper presented at the United Nations Expert Group Meeting on Population Distribution and Migration, Santa Cruz, Bolivia. January.

- Massey, D. S. 1990. Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Populations Index*, 56(3), 3-26.
- Pejaranonda, C. Santipaporn, S., & Guest, P. 1995. Rural-urban migration in Thailand. In United Nations (Ed.), *Trends, patterns and implications of rural-urban migration in India, Nepal and Thailand* (pp.171-243). Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Asian Population Studies Series No.138.
- Richter, K., Guest, P., Boonchalaksi, W., Piriathamwong, N., & Ogena, N. B. 1997. *Migration and the rural family: Sources of support and strain in a mobile society*. Report of the Northeastern Follow-up to the National Migration Survey. Mahidol University: Institute for Population and Social Research.
- Stark, O. 1991. *The migration of labour*. London: Basil Blackwell.
- Trager, L. 1984. Family strategies and the migration of women: migrants to Dagupan city, Philippines. *International Migration Reviews*, 18 (4), 1264-1278.
- United Nations 1993. *Internal migration of women in developing countries*. Proceedings of the United Nations Expert Meeting on the Feminization of Internal Migration, Aguascalientes, Mexico, 22-25 October 1991. New York: United Nations.
- Weeks, J. R. 1996. *Population: an introduction to concepts and issues*. (6th ed.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.